

selu u doba građanskog rata. Autorica ističe da iznošenje sižejne građe u tom skazu, premda je riječ o istinitu događaju, ima svoju cjelovitost, dovršenost svoje konstrukcije. Ona pokušava odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri može pri tom biti riječ o umjetničkom a ne o dokumentarnom jedinstvu. Prema prepričanom toku pripovijedanja i objavljenim citatima vidi se da taj tekst nesumnjivo odista ima svojih umjetničkih kvaliteta. Pitanje je samo da li bi njegovu umjetničku vrijednost trebalo utvrđivati prema modelu zatvorene realističke novele literarnog tipa, kao što to uglavnom nastoji autorica, ili bi osnovne vrijednosti trebalo tražiti u osebnim književno izražajnim mogućnostima živoga usmenoga govora (što je autorica praktički u stanovitaj mjeri i zapazila, no imajući ipak stalno pred očima klasični literarni uzor). Napokon, tekstovi poput ovog skaza imaju dodira s folklorom, graniče s njime, ali nisu folklorna književnost — što se iz teksta članka ne vidi jasno.

Ova zbirka u cjelini koristan je prilog, osobito po tome što je to do sada prva publikacija te vrste. Jedna tehnička, ali vrlo važna zamjerka: uz svaku provedenu analizu trebalo je objaviti i analizirani tekst (ponegdje i dvije — tri varijante). Citat, naime, čak i u slučaju ako je otprije poznao prikazanu pjesmu ili priču, ne može se u dovoljnoj mjeri uživjeti u analizu teksta i ocijeniti je ukoliko se morao osloniti jedino na fragmente teksta koje mu, sa svojim tumačenjem, iznosi autor članka.

Maja Bošković — Stull

VIDO LATKOVIĆ, NARODNA KNJIŽEVNOST, I. Naučna knjiga, Beograd 1967, 289 str.

U času svoje iznenadne i prerane smrti 1965. god. ostavio je profesor Vido Latković za sobom nedovršen rukopis knjige o usmenoj književnosti, pisan na temelju njegovih višegodišnjih predavanja na beogradskom Filološkom fakultetu. Poznavajući njegovu samokritičnost i skromnost, možemo sa sigurnošću pretpostaviti da bi on na tom rukopisu bio još veoma dugo radio prije nego što bi ga pustio u javnost. No poslije njegove nenadane smrti njegovi su suradnici i učenici, s osjećajem plemenitog pijeteta prema svom učitelju, željeli da njegov rukopis, njegov dugogodišnji trud, ne ostane zakopan i izgubljen i odlučili su da ga objelodane, makar i u takvu nedovršenu obliku, pa i videći dio njegovih nedostataka.

Pisati kritiku knjige uz koju nas vežu istinski ljudski obziri, i to oni najdublji i najosjetljiviji, potaknuti nemogućnošću autora da bilo što uzvrat na kritiku, jer autor je sada mrtav, pisati takvu kritiku zadatak je odista težak. Ako se ipak odlučujem da pišem tu kritiku, koja na žalost neće biti povoljna, navode me na to drugi ozbiljni razlozi.

Riječ je o djelu koje bi trebalo predstavljati onu tako dugo očekivanu i tako potrebnu sintezu naše usmene književnosti, o djelu koje je »štampano kao stalni udžbenik za studente Filološkog fakulteta«, dakle o knjizi koja će vjerojatno imati širok publicitet među studentima i među svima ostalima koji su zainteresirani za predmet njezina raspravljanja. Ta okolnost stvara obavezu, radi potencijalnih čitača, da se izrekne kritičko mišljenje o knjizi.

Na početku svoga raspravljanja nastoji autor pokazati koje se folklorne tvorevine mogu smatrati književnošću pa to na primjeru magijskih formula obrazlaže slučajevima kada su one sačuvane »u književno—umjetničkoj formi, u stihu ili slično«; općenito traži da djela usmene književnosti predstavljaju »sliku života«. Kao što je ovo utvrđivanje književnoga kriterija neodređeno i tautološko, tako su u toku izlaganja u cijeloj knjizi književna mjerila vrlo zapostavljena, premda su verbalno prisutna. O tekstovima se obično kaže da su lijepi, nježni, dirljivi i sl., pa se time nadomješuje književna interpretacija. Draž starinskih obrednih pjesama vidi autor »pre svega u tome što one odražavaju primitivnu kulturu, shvatanja i osećanja naših predaka« (str. 153), zaboravivši da je njihova osnovna draž u poziciji (kada je riječ o književnosti).

Smetaju i mitološke interpretacije ondje gdje im nije mjesto (npr. promašeno identifikiranje *Izjeđenog ovčara* iz Vukove pjesme s mladim mjesecom, v. str. 153. i 178). Isto tako smeta prečesto i neobrazloženo traženje pretkršćanskih poganskih elemenata u pojedinim pjesmama (npr. u pjesničkoj etnološkoj legendi

s kršćanskim motivom o tome zašto jasika treperi pronalazi pisac praznovjerni motiv i naknadnu kristijanizaciju ne obrazlažući to ničim, v. str. 180).

Usmenu književnost svih jugoslavenskih naroda razmatra autor kao vlastitu i posebnu cjelinu, a pri tom se, govoreći o prošlosti, rado služi terminima kao Jugosloveni, jugoslovenska plemena i sl. (uz nazive pojedinih naših naroda koje također spominje). Tu se očituje jedno izrazito utopijsko shvaćanje, iskazano na više mjesta, kao da je usmeno stvaranje naroda današnje Jugoslavije sve do najezde Turaka bilo uglavnom jedinstveno pa se tek kasnije izdiferenciralo, umjesto realnog shvaćanja da su slavenske etničke grupacije, doseljene u ove naše krajeve, postepeno, pa i u doba Turaka, uspostavljale kontakte i međusobna miješanja i zbližavanja u mnogo čemu, pa i u usmenoj književnosti, uz istovremene specifične razlike, te nije tek naknadno došlo do razbijanja neke fiktivne negdašnje cjeline (citiram: »Otuda je sasvim razumljivo što je u jugoslovenskoj usmenoj književnosti ujednačenost shvatanja uočljivija u tvorevinama starijeg postanka«..., to izvire, među ostalim, odatle »što su te tvorevine uobličene pre nego što su se razlike u kulturi pojedinih krajeva zaoštrile«, str. 11).

Dok se usmena književnost Hrvata i Srba može razmatrati kao uzajamno usko povezana i prepletena prvenstveno zbog zajedničkog jezika na kome se prenosi, a i zbog zajedničke specifično oblikovane epske poezije itd. (uočavajući ujedno i sve posebne osebujnosti koje postoje u tradicijama ta dva bliska naroda), dotle se makedonska i slovenska usmena književnost, koje su stvorene na posebnim jezicima i imaju svoje bitne vlastite odlike, mogu samo s velikom nategom predočavati u sklopu neke vještački stvorene cjeline jugoslavenske usmene književnosti. Tačno je da i tu postoje mnogi uzajamni dodiri i srodnosti, ali se te srodnosti ne prekidaaju ni na jugoslavenskim državnim granicama, nego se prenose i na ostale susjedne narode. Razgraničavanje usmenih književnosti susjednih naroda uvijek je neprecizno i relativno, no kao osnovno mjerilo pripadnosti može poslužiti njihov jezik. Bilo bi stoga opravdanije da su slovenska i makedonska usmena književnost dobile u knjizi, ili bar unutar njezinih poglavlja, svoje vlastito mjesto, a da je i obilježjima hrvatskih tradicija obraćena veća i adekvatnija pažnja.

Zbog tog forsiranog jedinstva usmenih tradicija svih naših krajeva nužno je usmena književnost nekih naroda i nekih pokrajina u knjizi zapostavljena. Autor stoji na stanovištu da je patrijarhalna kultura »baš zato što je patrijarhalna najvažnije žarište usmenog tvoraštva kod Jugoslovena« (str. 11). To preferiranje patrijarhalne kulture i patrijarhalne zone prožima cijelu knjigu, gotovo svaku njezinu stranicu. Razvitak usmene književnosti podijelio je pisac u tri velika perioda: prefeudalno doba, domaći feudalizam i doba turskog feudalizma. No ako se jugoslavenska usmena književnost želi razmatrati kao cjelina, a zna se da znatni dijelovi Hrvatske kao i cijela Slovenija nisu pripadale tipičnoj patrijarhalnoj kulturi niti su bile pod turskom vlašću, te da je makedonska kultura također specifična, onda bi se i periodizacija i osnovni kriteriji morali prilagoditi toj potpunij obilježja, drukčijih doduše, ali ne manje vrijednih od onih u patrijarhalnoj zoni.

U tumačenju nekih važnih pojava života usmene književnosti naći ćemo dosta socioloških simplifikacija. Npr. u izlaganju o tome kako se primorska pisana umjetnička književnost razvijala u XV—XVII st. samo u ograničenom broju naprednijih gradova, dok se primorje južno od Dubrovnika te otoci i zaleđe srednjega i sjevernog primorja nisu mogli »njome zadovoljiti«, pa da je zbog tog razloga »u celom primorju ostala mogućnost razvitka usmene književnosti« (str. 26). Na istoj se stranici iznosi kako je kod Slovenaca, Hrvata i Srba pod Austrijom postojala pisana književnost namijenjena širokim slojevima naroda, pa je zbog toga kao i »usled jačanja domaćeg građanstva u oblastima pod Austrijom već od kraja XVII v. usmeno stvaralaštvo u stagnaciji«. Ove tvrdnje ne samo što faktografski nisu tačne nego su i metodološki promašene. Kao da širenje pučkih knjiga, razvoj građanstva i postojanje umjetničke književnosti tako direktno i automatski guše usmeno stvaralaštvo i kao da usporedno postojanje pisane i usmene književnosti i njihovo međusobno utjecanje nije gdjekada baš i stvorilo mogućnost naročita i oplemenjena oblikovanja usmene književnosti, posebno u našim pri-

morskim krajevima, u kojima se usmena književnost nije razvijala *usprkos* pisanoj književnosti nego prilično često upravo u plodonosnim dodirima s njome. (Ujedno napominjem uz put da u knjizi o kojoj govorimo, kao i u radovima ponekih drugih autora, tradicije Hrvatskog primorja i Dalmacije, kao i Slavonije dosljedno figuriraju kao tradicije posebnih područja, izdvojenih iz tzv. uži hrvatskih krajeva — što pripada istinski zastarjelim kriterijima i danas unosi zabunu).

U poglavlju o klasifikaciji usmene književnosti autor opravdano otklanja podjelu na tri roda — epski, lirski i dramski — ali u zamjenu ne nudi, na žalost, ništa bolje. Dramu, naime, uopće isključuje iz usmenih književnih oblika i priznaje je samo kao rudiment, te uspostavlja slijedeća tri roda: pripovijetke, lirske pjesme i epske pjesme — čime je poremećena i ona bar formalna ravnoteža koja je postojala u poznatoj klasičnoj podjeli književnih rodova. Kraće vrste izdvaja u posebnu grupu izvan osnovna tri roda.

U knjizi se pojedinačno prikazuju ove skupine usmene književnosti (redosljedom kojim ih navodimo): narodne pripovijetke; narodne lirske pjesme; poslovice, zagonetke i druge kraće umotvorine; pripovjedne pjesme (pričalice) — dok epske pjesme nisu uključene u knjigu, budući da pisac nije dospio završiti taj dio svog rukopisa.

Držim da je dat pozitivan doprinos time što su izdvojene tzv. pripovjedne pjesme kao oblici koji su na razmeđu epike i lirike, no njihovom obradom nisam zadovoljna (o čemu će biti poslije riječ).

U poglavlju o pripovijetkama daje se njihova podjela koja je prilično neizrađena, pa i nejasna (osobito kada se govori o tzv. »skaskama i legendama«). Još se uvijek robuje onoj, čini mi se, neizlječivoj predrasudi da zapisivač mora biti vješt u »namještanju riječi«, tj. u redigiranju i ispravljanju zapisâ. Robuje se i predrasudi da sličnosti sižeâ u starijem književnom tekstu i u zapisima usmenih kazivanja apriorno svjedoče o literarnom izvoru usmenih kazivanja, što autor ilustrira poznatim starim tekstom pripovijetke *Vrač* i Vukovom bajkom *Usud* — premda su izvori *Usuda* očito bili drugi.

Pregled historijata bilježenja odviše je uopćen i opterećen jednim krupnim nedostatom, koji se odnosi i na knjigu u cjelini: ne navodi se nikakva literatura (osim publikacija iz kojih se citiraju tekstovi pjesama), pa čitalac ne može niti provjeriti a niti pobliže na izvoru upoznati pitanja o kojima se govori, što bi bilo dopustivo kakvu sasvim popularnom izdanju, ali je neprihvatljivo za sveučilišni udžbenik namijenjen studentima književnosti. Kakva smisla ima, npr., nabrajati samo gola imena objavljivača zbirki bez ikakve bliže informacije? Tako su nabrojena imena Ružića (treba: Rožića), Langa, Ardalića, Smičiklisa, koji su svoje zbirke pripovijedaka objavili u *Zborniku za narodni život i običaje* (što nije rečeno), a nisu uz njih navedeni Lovretić, Ivanišević, Milena Papratović i dr. koji su u istom *Zborniku* objavili podjednako važne prozne zbirke. O *Zborniku* je, uostalom, rečeno samo toliko da su u njemu »objavljivane po nekoliko lokalne varijante istog motiva«, dok je *Srpski etnografski zbornik* objavljivao »katkada čitave zbirke najčešće znački sredene« (str. 65).

Za Valjavčevu zbirku rečeno je da je objavljena tek god. 1890, premda je njezino potpuno i posve jednako izdanje prvi put izašlo već 1858. godine (broj je njezinih pripovijedaka 119, a nije 80; v. str. 61). Za zbirku Mikuličićevu (ne Mikulišićevu!) rečeno je da je iz sjeverne Dalmacije umjesto iz Hrvatskog primorja (iz Kraljevice). Za ove i slične pogreške ne možemo nikoga direktno okrivljavati — nitj autora (koji nije mogao dovršiti svoj rukopis) a niti redaktore (koji su maksimalno poštovali izvorni piščev tekst, a nisu ni mogli svaki pojedini navod iznova provjeravati). No pogreške su tu, a recenzija mora bar djelomice upozoriti na njih, radi čitalaca knjige.

Rad oko prikupljanja, objavljivanja i proučavanja koji se obavlja poslije II svjetskog rata potpuno je mimoiđen u knjizi.

Pregled važnijih pravaca proučavanja i sistemi klasifikacija pripovijedaka prikazani su odviše pojednostavljeno i bez uvida u današnje stanje znanosti o tim pitanjima. Prikazi pojedinih skupina pripovijedaka iscrpljuju se u prepričavanju više ili manje slučajno odabranih primjera. »Ustaljeni maniri«, zapravo prikaz stila pripovijedaka sveo se na nabrojanje pojedinih stilskih obilježja a da se ne otkriva njihova međusobna unutrašnja povezanost. Određujući pojedine prozne

vrste kaže se da tzv. skaska govori »o čoveku uopšte«, dok se legenda »odnosi na pojedine ljude« te da je u tome njihova bitna razlika (str. 103), što je i nejasno i netačno. Grabancijaši, ti tipični likovi iz pučkih vjerovanja, navode se među likovima dosjetljivih šaljivčina poput Ere i Nasredina (vjerojatno pod utjecajem literarnoga i drukčijega Grabancijaša iz djela Tita Brezovačkog).

Na sličan su način, uopćeno i deskriptivno, prikazane i ostale vrste. Distinkcija »kalendarskih obrednih« i »običajnih« pjesama nije sretno izvedena, kao ni ostala podjela lirskih pjesama. Prikazi obrednih kalendarskih pjesama govore ponajmanje o poeziji a više o samim običajima, ali o njima površno i prema slučajno odabranim izvorima Autor misli da se u obrednim pjesmama komika susreće samo onda »kad obred izgubi svoj prvobitni značaj« (str. 186. i 153) premda pjesme (osobito one koje se pjevaju u različitim ophodima) pokazuju posve drukčije stanje. Naziv *ladarske* pjesme navodi se kao drugo ime za *dodolske* pjesme u Hrvatskoj, iako se *ladarske* pjesme (*ladarice*) prvenstveno odnose na ivanjske običaje (str. 161; za taj neispravan navod kriva je zbirka *Lrske narodne pjesme* T. Čubelića koja je jedan kontaminiran primjer, kakvih zaista ima, uvrstila među *dodolske* pjesme bez ikakva objašnjenja).

Nalazimo i na neočekivane lokalizacije: Kastav je smješten u Sloveniju, a Grobnik u Dalmaciju (str. 155) (Tiskarskim pogreškama zahvaljujemo za Solomonove zakone mjesto Solonovih zakona, str. 215; za prezime Šimčin mjesto Šimčik, str. 226; za pogrešno napisano ime Hansa Naumanna, str. 70; za cara Jusu mjesto cara Ase, str. 78.)

Preuranjena je generalizacija u tvrdnji da su na katoličkom području religiozne pjesme »samo izuzetno retko u potpunosti ponarodnjene«, te da su one pretežnim dijelom samo gotove tvorevine primliene od svećenstva (str. 182), budući da stvarno ima ne samo drugih nego i prvih primjera u znatnome broju, kao što ima i zanimljivih prelaznih formi.

Poglavlje o poslovicama i zagonetkama sadrži vrijedne informacije o dosadašnjem skupljanju i publiciranju.

Govoreći o tzv. pripovjednim pjesmama, autor je ispravno postupio time što ih je posebno razmotrio, ali nije pronašao neko pouzdano mjerilo za njih, pa iosta neodređeno prepleće kriterije pripovjednih, nejunakčkih sižea s kriterijima epsko-lirske forme. Razlikovanje tzv. baladičnih pripovjednih pjesama od balada, prema mjerilu po kome prve nemaju povijesne pozadine a druge je imaju, nije održivo (str. 252—253). Izdvojene su posebno balke u stihovima i novelističke pjesme, što bi bilo veoma dobro kada dio navedenih primjera ne bi bio promašeno unesen u te skupine, čime su se razvodnila njihova obilježja.

Završavajući ovaj opširan prikaz željela bih još nešto dodati: dio važnijih zamjerki, iznesenih ovdje o Latkovićevoj knjizi, mogao bi se, mutatis mutandis, odnositi i na djela nekih drugih autora. No u ovoj su knjizi sva osnovna gledišta o usmenoj poeziji na okupu, sintetizirana u udžbeniku, pa se zbog toga o njima moralo govoriti upravo prikazujući ovu knjigu. Ne tvrdim da je nije trebalo objaviti; možda tom knjigom konačno sazrijeva jedno cijelo dugo razdoblje proširenih shvaćanja o našoj usmenoj poeziji, pa je dobro da se knjiga objelodani i podvrgne javnoj stručnoj diskusiji.

Što se tiče djela profesora Latkovića, on je za svoga života napisao i istinski vrijednih radova o narodnoj poeziji, i ne samo o njoj, i po tim će radovima njegovo ime ostati u svijetloj uspomeni njegovih poštovalaca, među koje se ubraja i autor ovog prikaza.

Maja Bošković-Stulli

TÜRKISCHE VOLKSMARCHEN. Herausgegeben von PERTEV NAILI BORA-TAV. Volksmärchen, eine internationale Reihe. Akademie — Verlag, Berlin 1967, 360 str.

U internacionalnoj kolekciji *Volksmärchen* (kojoj su urednici J. Krzyżanowski, G. Ortutay i W. Steinitz — njezin nedavno preminuli zaslužni pokretač, uz redaktorsku suradnju g. Burde Schneidewind) izašle su do sada zbirke mađarskih, čeških, bjeloruskih i ruskih narodnih pripovijedaka (u redakcijama G. Ortutaya,